

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**Природно-правно схватање код српских
теоретичара права 20. века**

(мастер рад)

Ментор
Проф.др Марко Трајковић

Студент
Јован Цонић
Број индекса М 013/19-О

Ниш, 2020.

„Колико је филозофу тешко да говори о праву, а правнику о филозофији, толико је ово и неопходно и потребно, јер се право не може схватити без филозофије, као што ни филозоф не може добити потпуну слику света без осврта на право.“

Проф.др Радомир Лукић

САДРЖАЈ

1. Увод.....	4
2. Развој српске правне мисли.....	6
3. Природно и позитивно право као вредност по Ђорђу Тасићу.....	10
3.1. Тумачење права Ђорђа Тасића.....	13
3.2. О држави и праву.....	17
4. Синтетичка филозофија права и схватања о природном праву Томислава Живановића.....	20
4.1. Трансцедентни објективни идеализам.....	26
5. Природно-правно схватање о снази правне норме Радомира Лукића.....	31
6. Закључак.....	54
7. Попис коришћење литературе.....	58
8. Попис остале истраживачке грађе.....	60
9. Сажетак	61
10. Биографија.....	63

1. Увод

Садржина мастер рада састоји се од уводног разматрања развоја српске теоријско-правне и правно-филозофске мисли у Срба за чији се почетак сматра крај 18. и почетак 19. века. Главни део рада се састоји од разматрања мишљења и схватања једних од наших најцењенијих теоретичара и филозофа права 20. века Ђорђа Тасића, Томе Живановића и Радомира Лукића.

Морамо напоменути да је научни рад професора од велике важности за српску теоријско-правну и филозофско-правну научну мисао, тако да је један мастер рад свакако недовољан да би се достојно обрадила бар основна размишљања, схватања као и научне хипотезе цењених аутора.

Значај овог мастер рада произилази из искуствених и научних сазнања поменутих теоретичара и филозофа права чија ће се схватања обрађивати, као и целокупне развојне праксе, што све заједно може бити поука за даљи развој правно-друштвене заједнице и правничког образовања у Србији

Имајући у виду важност научног и теоријског аспекта схватања Ђорђа Тасића, Томислава Живановића и Радомира Лукића, посебно треба истаћи саму систематизацију одређених делова њиховог сазнања, што може бити од велике важности за даљи ток рада.

Први део рада се састоји од основних биографских података о Ђорђу Тасићу, на шта се надовезује објашњење схватања његових научних достигнућа о теорији државе и права и филозофско-правних размишљања.

У другом делу обрађују се схватања Томислава Живановића са претежним ослоном на његова стручна и научна достигнућа из области теорије и филозофије права. Пре свега о неопходности размишљања о природном праву, његовим узроцима последицама и утицају на позитивно право. Закључно са анализом схватања о трансцедентном објективном идеализму који представља оригинално размишљање уваженог Томислава Живановића.

Трећи део рада односи се на живот и дело Радомира Лукића, једног од наших најпознатијих и најутицајнијих теоретичара и филозофа права 20. века. Покушали смо да обрадимо и систематизујемо његова схватања и размишљања о многобројним темама, почевши од природног права тј. објективног, проблему обавезујуће снаге правне норме, проблему објективног права, филозофских размишљања о светском духу и вредностима, закључно са оригиналном теоријом Радомира Лукића о Монистичком Тријализму.

Мастер рад има за циљ да представи правно-филозофско схватање тројице великана наше правне мисли о једној теми која прожима зграду права, како ону научну, тако и ону коју чини сама правна пракса. Дакле, циљ испитивања рада је теоријско-правна дескрипција као и систематизација постојећих научно-теоријских сазнања и филозофско-правних промишљања, а такође и контекстуализација појединих филозофско-правних вредности и утврђених правних стандарда. Примењени део испитивања рада је утврђивање и систематизација филозофско-правних, социолошких и културних образаца и њихов директан утицај на развој теорије права.

На крају смо изнели и сопствене закључке у којима смо настојали да нагласимо и наше личне утиске и ставове.

2. Развој српске правне мисли

Говорећи о развоју правне мисли код Срба морамо да поменемо најраније клице рађања правне мисли које датирају још из времена средњевековне државе. Обичајно право српског средњег века било је основа и главни стуб носилац на којем су касније сазидане зидине српске правне мисли. Те „зидине” су услед бурног тока наше историје биле пуно пута рушене до темеља, али су поново грађене из пепела. Иако често нису постојале у материјалном облику, живеле су у духу народа који је чекао тренутак да их поново преобрази у материјално законодавство.

Историјски елемент у истраживању права је неминован, јер само увидом у целокупан историјски период можемо сагледати ствари онакве какве заиста и јесу. Нажалост српска правна мисао није поседовала правни континуитет који је од велике важности за развој права у неком народу. Право је свакако везано како за државу тако и за народ. Опстанак тј. постојање народа је један континуитет, али ако није повезан са упоредним постојањем и државе тог народа, развој права је селективан. Из тог разлога постојање државе је један од главних услова развоја националног права једног народа, што нажалост није случај са српским народом и државом. Али генијалност правне мисли нашег народа се изборила са свим недаћама и развојним препрекама.

У нашој правној теорији прихваћено је мишљење да се за почетак развоја српске теорије права узима крај 18. и почетак 19. века. Морамо поменути Павла Ђуринца и Петра Стојшића као и Симеона Пишчевића и Јефрема Лазаревића, за које можемо условно рећи да су представници монархијског апсолутизма са становишта природног права у теократској варијанти. Њихова дела представљају једне од првих

записаних мисли о држави и праву у том периоду. Њихова становишта су јако слична. Држава и право се посматрају са религијско-етичког становишта у чијој се основи налази веру у Бога и религијске законе. Држава и власт су створене по милошћу Божијој као морално-религијски поредак који је сагласан Божијој вољи. Држава је од Бога дата, стога испуњава божанске циљеве као што су правда, мир, благостање. Свако противљење уперено против државе представља противљење Божијој вољи и као такво треба бити санкционисано јер је противно интересима свих људи.¹

Протеком времена правна мисао полако али сигурно постаје све разноврснија. Примећује се одступање од трансцедентно-религијског схватања везаности државе и права за Бога, стога се јављају нова становишта оличена у просветитељском рационализму 18.века. Разум постаје основ за схватање света, кроз оквир нових, а помало заборављених вредности слободе, правде и једнакости. Представници овог схватања код Срба били су свакако поред Доситеја Обрадовића, Лазара Војновића, Симеона Петровића и Глигорије Трлајић и Павле Соларић. Основни конструктивни принципи њиховог правног схватања налазе своје извориште у идејама како Гроцијуса и Хобса тако и Русоа. Хобсово становиште о „*bellum omnius contra omnes*,”² нашло је велико упориште код наших теоретичара и филозофа права овог периода, а посебно код Доситеја Обрадовића. Сматрали су да се правна сигурност може осигурати само вештим избегавањем несигурности. Притом знајући да је основа несигурности у страху који настаје услед борбе и рата сваког против свих. Насушна потреба успостављања такве сигурности се огледала у друштвеном уговору свих људи, који кроз њега стварају државу како би очували мир и обезбедили даљи напредак своје

¹ Р. Радовић, *Природноправна теорија монархистичког апсолутизма у политичкој филозофији војвођанских Срба*. Архив за правне и друштвене науке свеска за новембар, 1939, стр. 410-425

² Рат свију против сви

заједнице. Сваки грађанин актом склапања друштвеног уговора, постаје индиректни аутор свих поступака суверена. Протестујући против њих он протестује против себе.³ У најчешћим размишљањима на челу такве државе је монарх. Он представља оличење државне власти кроз апсолутну моћ управљања. Пошто државу сачињавају појединци, циљ такве државе треба бити према мишљењу Доситеја просвећивање народа ради правне културе. Поред Доситеја који основни разлог настанка државе види у стварању сигурности ради избегавања рата свију против свих, Лазар Војновић има јако слично схватање. Наиме, према мишљењу Војновића основни разлог настанка државе је природа самих људи који имају урођену тежњу ка удруживању ради опстанка. Монарх који представља врховну власт има неоспорни ауторитет, с тим што поред осигуравања сигурности и мира, монарх кроз своју врховну власт има обавезу да обезбеди и правду. Она представља општи принцип коме тежи сваки појединац по својој природи.

После фазе просветитељског рационализма и његовог значајног утицаја на развој наше теорије и филозофије права, долази до последње фазе развоја, теорије либералног природног права. Основа овог схватања представља потпуну филозофску и правну слободу човека. Најистакнутији представници овог теоријско-правног и филозофског правца били су Јован Стејић, Димитрије Давидовић и Јован Хацић. Морам напоменути да је Јован Стејић аутор прве штампане књиге у Србији⁴. Стејић је био један од главних Угарских Срба који су у Србију уносили просветитељство и један од карактеристичних српских писаца из прве половине 19-ог века.⁵ Људски разум постаје основ разумевања права. Све што се налази мимо разума недоказиво је и никада апсолутно схватљиво. Код Стејића „налазимо развијен облик мисли о природним

³ Т. Hobbes, *Leviathan*, J. C. A. Gaskin (ed.), Oxford: Oxford University Press, 1996. p. 117

⁴ Књига Јована Стејића под називом *Природна права човека* штампана је 1832.год. у Србији.

⁵ Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, БИГЗ Београд, 1953.год стр.172, 2.

правима као брани против самовоље. Рођена с човеком та права су постојана, чиста и вечита”.⁶

Први систем филозофије права у Србији представља дело Јована Филиповића под називом *Филозофија права* из 1839.године. Ово дело представља прво самостално дело из опште теорије права. Морамо напоменути и савременика Јована Филиповића, првог професора природног права на Лицеју у Крагујевцу и Београду Јована Стерију Поповића. Стеријина филозофија била је прожета Кантовим утицајем. Не можемо изоставити ни Рајка Лешјанина и Димитрија Матића чији је утицај на филозофско-правну мисао несумњиво значајан. Матић је сматрао да је право одвојено од природе, да је право заправо дух и као такво се изједначава са слободом.

Са сигурношћу можемо рећи да су ово једни од наших најцењенијих теоретичара и филозофа права 18. и 19.века чија су размишљања нажалост донекле и запостављена. Истински развојни успех данашња теорија и филозофија права може постићи само путем проучавања њихове заоставштине на изузетно предан начин. Српска правна теорија и филозофија доживљавају свој даљи развој, а према неким мишљењима и процват током 20.века. Сматрамо да је успешан развој данашње правно-теоријске и филозофско-правне мисли несумњиво повезан са што бољим познавањем промишљања и схатања поменутих српских филозофа и теоретичара права.

⁶ Д.Н.Баста, *Преображају идеје права, један век правне филозофије на Правном факултету у Београду (1841-1941)*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 1991.год. стр. 4

3. Природно и позитивно право као вредност по Ђорђу Тасићу

Природно право је вечито питање око којег постоје бројна размишљања. Разлог томе је свакако извор настанка природног права, чији би проналазак уистину решио све дилеме. Али проналазак извора природног права до сада је био метафизичког карактера, што заправо значи да се рационалним путем не може са сигурношћу потврдити, већ да мора постојати елемент вере.

Питање да ли право припада друштву или ипак само животу појединца тј. да ли друштво може забранити самоубиство? Само су питања која зависе од схватања људског достојанства. Људско достојанство се различито схватало у различитим историјским периодима. Кант је говорио да уколико постоји нешто што нема цену и што сачињава сврху само по себи то је достојанство.⁷ Људско достојанство треба бити примењено у нашој стварности, јер би само са теоријско-правне разине посматрања изгубило смисао. Само тако ће оно продрети у свест људи, а посредно и у правну свест.⁸ Заправо се „људско достојанство повређује када се конкретан човек унизи до објекта, пуког средства замерљиве величине.”⁹ „Природно право се обично схвата идеалним за сва времена, заснованим на људској природи, увек исто. Овакав идеал се међутим, не може ускладити са развитком, јер је немогуће избећи изобличавање стварности самовољним замишљањем идентичности људи, кад ова не постоји.”¹⁰

⁷ И. Кант, *Заснивање метафизике морала*, Бигз, Београд, 1981 год. стр. 81

⁸ М. Трајковић и В. Ђурђић, *Људско достојанство као основа човекове природе* Зборник радова Правног факултета у Носом Саду, 2010.год.

⁹ G. Dürig, *Die Menschenauffassung des Grundgesetzes* *Juristische Rundschau*, str. 15, 1952

¹⁰ Ђ. Тасић, *Расправе из филозофије и теорије права*. Правни факултет у Београду, Дом културе „Студентски град”, Београд, 1992.год. стр. 29

Природно право као идеја није увек било исто. У нашој прошлости идеали правде нису били исти са нашим садашњим размишљањима о њој, као што Тасић каже „или се човечанство преварило, или није било довољно морално”¹¹, што са становишта позитивне науке није прихватљиво.

Према мишљењу Тасића, једно од решења је да човек има способност да спозна апсолутну истину у својој интимној природи или путем Божије милости. С обзиром да ово објашњење искљичује могућност да је човек способан да реално дође до спознаје сазнања, није превише задржавало пажњу Тасића. Друго објашњење је базирано на еволутивно-динамичком схватању путем којег човек открива истину еволутивним путем. Еволуистичка филозофија права је свакако једно од објашњења човековог разумевања и коначне спознаје природног права. Еволуција у домену права је свакако повезана са еволуцијом у домену морала. Природа човека није константно иста, стога ни човекове моралне вредности нису сталне. Оно што је некада било морално исправно, данас није и обратно. „Емпиријске моралне вредности досежу до људске природе и до прилагођавања друштву, или боље до потреба и тежњи човека који живи у друштву. Живот је оно што човек воли и цени; живот који није илузија пошто с метафизичког или религијског становишта само живот у Целини или у Апсолуту може имати стварну вредност уколико нам није затворен пут ка вечности, што ће рећи да је наша душа бесмртна”¹² Према Тасићу ово је од капиталног значаја у погледу моралног живота.

Ово размишљање добија своју кулминацију, да апсолутно природно право заправо не постоји. Једино апсолутно што постоји јесте управо филозофски идеализам тј. човекова вера у идеале без обзира колико они могу бити објективно релативни. Али „ако се идеали могу уздићи од

¹¹ Ibid, стр. 30

¹² Ibid, стр. 31

стања незнања до сазнања, од некохерентног до кохерентног стања, ако се ојача култура и ако идеали могу тежити садашњости и далекој будућности обухватајући векове, а можда чак и миленијуме, ако је и сам морални живот једно искуство и захтева све наше снаге, онда се намеће природно право које одговара једном друштвеном стању, једној групи, једној категорији, једном човеку способно да рашири у масама и толико снажно да над другим вредностима однесе превагу.”¹³

Ђорђе Тасић као и многи филозофи права активно је размишљао о изворишту позитивног права као таквог. Стога није могао да избегне да искаже свој став о „о проблему од највећег интереса”, надређености норме вољи или можда обрнуто. Човек поштује норму из разлога своје сопствене слободне воље, али може ли бити тачно да човек слободном вољом бира да буде ограничен? Можда ипак изгледа природније да норма буде изнад воље, иако на тај начин представља ограничење појединца. Постоје раличита схватања, од оних која вољу и норму стављају у два различита света, до оних који сматрају да воља у потпуности нестаје у норму тј. у процесу њеног развитка. „У правичком разматрању за полазиште се увек мора узети обавезна снага норме, у погледу каквог органа или појединца без изузетака. Сходно овоме, правни акт се мора заснивати на норми која му предходи. Није могуће за полазиште узимати независну вољу норме. Са становишта права воља се узима у обзир утолико уколико улази у оквир правних норми. Али из овога не произилази да воља не постоји.”¹⁴ Овде Тасић закључује да суштина норме није ништа друго до акт воље, оне воље која је подвргнута идеји права у сваком тренутку свог развића, самим тим норма извлачи своју вредност из воље и обрнуто.

Протеком дугог временског периода колективна свест људи о начину понашања и поступања се формира и сачињава обичајно право. Људи

¹³ Ibid.

¹⁴ Ђ. Тасић, *Расправе из филозофије и теорије права*. стр. 17

стичу осећај обавезаности на неко чињење посматрајући своју околину која исто то чини. Разлог томе се огледа у тежњи људи за сигурношћу и стабилности, која се даље осигурава кроз поштовање и примењивање обичаја, чију су основу дали највећи ауторитети тог друштва. Многи теоретичари права су разликовали обичаје према њиховим санкцијама. Примена санкције према обичајима који нису били правни зависила је од прихватања или неприхватања исте. Тасић се није слагао са тим гледиштем из разлога што „свако прихватање или неприхватање извесног интензитета тежи некој израженој санкцији.”¹⁵ Да би се обичајно право могло применити на конкретном случају оно мора бити конкретизовано, а судија има велику одговорност да одгонетне његову суштину важења у одређеном временском периоду. „Обичајно право важи у друштву, независно од пристанка државе јер у томе је његова снага, да фактички важи,” с тим што уколико дође до постојања очигледне правне празнине сама држава прећутно признаје обичајно право, а „судија је дужан да примени обичајно право, које регулише случајеве које има један судија да реши.”¹⁶

3.1. Тумачење права Ђорђа Тасића

Тумачење права у Србији било је у зачетку када се Тасић њиме бавио. На самом почетку свог научног рада његова докторска теза о проблему оправдавања државе једним својим делом активно образлаже проблем тумачења закона. Такође у првом издању свог *Увода у правне науке* из 1935.године активно образлаже појам тумачења права. Од многобројних школа које су се бавиле тумачењем права Тасић се није посебно везао за неку од њих, већ је правио сопствену својеврсну синтезу научних схватања.

¹⁵ Ibid, стр 81

¹⁶ Ibid, стр. 85

Ђорђе Тасић све дотадашње теорије о тумачењу права сврстава у две групе или боље речено у два правца. Први је традиционалистички правац схватања тумачења права, док други назива еволуистичким правцем.

Према традиционалном правцу схватања, у праву готово да нема правних празнина. Оно што је написано у закону као формалном извору права представља једну затворену целину саму себи довољну. Евентуални проблеми у тумачењу права у практичном животу се могу решити само применом боље логичке конструкције од предходне. Тасић запажа можда и најбитнији елемент овог схватања, да је једини формални извор права управо закон који је признат од стране законодавца. Задатак судије је да протумачи вољу законодавца која је утемељена у закону, док се ауторитет законодавца не доводи у питање. Тасић истиче да је у овом случају законодавац ауторитет у који се не сумња, говори се о свемоћи, свезнању и свеприсутности његове воље. Он је способен да предвиди све односе у друштву и регулише их општим правилима. У закону је изјављена његова воља коју при тумачењу треба тражити и наћи. Судија има задатак да ту вољу стварно и нађе. Следствено томе треба изабрати онај смисао који је закон имао у часу када је био донет, јер ако се узме да треба утврдити стварну законодавчеву вољу, природно је да то буде воља у моменту када је закон био донет.¹⁷

Према другом еволуционистичком схватању тумачења права, правне празнине ипак постоје, а логика ипак није свемогућа. Као што Тасић истиче „нема логике на свету која може извући из текстова оно чега у њима нема.”¹⁸ Судија тражи најцелисходнија решења тумачећи закон, а не слепо тумачећи вољу законодавца у психолошком смислу. Очигледан

¹⁷ Ђ. Тасић, *Увод у правне науке*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1935 год. стр. 225

¹⁸ Ibid.

је сукоб између схватања ова два правца, али главни закључак Тасића је тај да у првом конзервативном тј. традиционалном правцу постоји велико поверење према законодавцу, чија се воља не доводи у питање. Следствено томе напредни тј. еволуционистички правац ставља друштвене потребе на пијадестал важности. Тасић је свакако био више везан за други правац учења о тумачењу права. Тумачење права и закона се никако не може свести на суштинско тумачење психичке воље законодавца кроз логицизам тј. максимално коришћење логичких способности. Ђорђе Тасић на право гледа као на појаву изузетно динамичног карактера која је у сталној трци са друштвом и са њим се међусобно прати и допуњује, јер право неминовно прати друштвене промене. На тај начин Тасић одбацује правац традиционализма тј. интересне јуриспруденције сматрајући да је немогуће да се право посматра као систем појмова који се само путем дедукције могу разумети. Притом се приклања модерном еволуционистичком схватању.

Питање празнина у праву итекако је представљало важно питање којем је Тасић посветио посебну пажњу. Основно питање је да ли правне празнине уопште постоје, а ако постоје који је прави начин њиховог попуњавања. Традиционалистичка теорија је заступала гледиште да правне празнине уопште не постоје, на шта Тасић првенствено истиче да „правни поредак може садржати празнине и он их стварно садржи.”¹⁹ Став Тасића је јасан, празнина има, а он их дефинише као „недостатак одговора у правним прописима на једно питање на које се мора одговорити.”²⁰ Правне празнине можда не би постојале да законодавац има могућност да путује кроз време и буде активни посматрач будућих друштвених односа које би на тај начин регулисао. Дошавши до закључка да правне празнине неминовно постоје, поставља се питање начина на који се оне могу и морају

¹⁹ Ђ. Тасић, *Увод у правне науке*, Архив за друштвене и правне науке, Београд, 1941 год. стр. 106

²⁰ *Ibid*, стр. 109

попунити. Свакако, попуњавање правне празнине се налази у рукама судије. Самим констатовањем да оне постоје судија је тај који проналази правно правило за њихово попуњавање. Судија „примењује обичај и тек кад овог нема траже се решења непосредно у мишљењима или убеђењима о правди и уопште у моралним појмовима и отвара се пут за слободно стварање права. Отуда је практично важно да се утврди да ли је дата празнина или не. Ако се утврди да није дата, решење се извлачи из закона у супротном случају оно се слободно ствара у границама моралних појмова.”²¹

Тумачење законодавчеве воље од стране судије је недвосмислено субјективног карактера, следствено томе се поставља питање да ли судија истински тумачи законодавчеву вољу или је субјективно конструише од случаја до случаја. Управо субјективна теорија о тумачењу законодавчеве воље полази од гледишта да је суштинска сврха тумачења проналазак воље законодавца у његовом психолошком смислу. Уколико је законодавац једна личност, можда се теоретски може тражити његова психичка воља, али у креирању и стварању закона учествује велики број људи који свако за себе има своју вољу. На основу овога је сасвим јасно да субјективна теорија идеализира законодавчеву вољу. Али Тасић запажа да „као што научник реконструише стварност и даје грубе облике према грубом материјалу искуства, исто тако и правник реконструише оно што је дато у закону, вољу законодавчеву.”²²Закон несумњиво садржи законодавчеву вољу као своју унутрашњу тенденцију, и свој импулс. „Према томе воља законодавчева је релативна, један део најважнији несумњиво у процесу стварања права. Потпуна воља законодавца изражава се у вољи судије и

²¹ Ibid.

²² Ђ. Тасић, *Проблем оправдавања државе*, Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд, 1920 год. стр. 73

администратора. Закон је све што хоће разни органи: и они који се зову законодавни као и они који се зову судски или управни.”²³

3.2. О држави и праву

Основно питање које предходи свим сложеним промишљањима о држави и праву јесте управо питање о настанку истих. Уколико је држава створила право кроз њену законодавну власт у виду парламента или монарха, то би значило да је пресликала своју сопствену вољу и од ње створила право. С`друге стране уколико је право створило државу, како је и ко је створио право. Ђорђе Тасић разматра могућност постојања права без државе, где наводи да је право тамо „где два човека према једном заједничком принципу регулишу међусобне односе.”²⁴ Ако узмемо да држава није кадра да створи право, јер право свакако постоји и мимо државе што нам указује на чињеницу да је право и друштвеног карактера, ко онда ствара право. Тасић објашњава да постоје две главне теорије које покушавају да дају објашњење на ово питање. Прва теорија је идеалистичка, према којој право ствара законодавац. „Право идеално важи, оно је један идеалан ред, према томе ствара га законодавац односно држава кроз законодавни орган. Оно је створено чим га је издао законодавац јер његово важење има основ само у квалитету органа који га издаје.”²⁵ Друга теорија реалистичка и као ствараоца права никако не види законодавца већ све оне људе који поштују право и поступају по њему. Снага и извор права је у људима који га испуњују јер то својеволјно желе. Право је „један фактички ред , према томе ствара га онај који му се покорава, његов је извор где је извор целокупног друштвеног живота, само друштво.”²⁶ Суштинска

²³ Ibid.

²⁴ Ђ. Тасић, *Проблем оправдавања државе*, стр. 52

²⁵ Ibid, стр. 56

²⁶ Ibid.

разлика између ових схватања у томе што према реалистичкој теорији држава ствара право, а према идеалистичкој улогу стварања има друштво. Тасић се не слаже са реалистичком теоријом и излаже одређене критике. Наиме, држава не може једина да ствара право. У самој држави бројне друштвене групе, организације па и сама наука ствара право. То право ће важити уколико га држава одобри. Али и уколико не дође до одобравања од стране државе то право које је створено може постојати и живети. „То ништа друго не значи него да постоје два правна система, један државни и један социјални и да се они могу узајамно искључивати” из тога Тасић закључује да „ нам остаје да признамо да постоје дакле две врсте права државно и социјално.”²⁷ Тако да је стварање права ништа друго него државно одобравање. Диркем је говорио „право је најбоље мерило за природу и ступањ солидарности.” Неминовно је да је право условно речено једна медаља која има своје две стране, а то су државни и друштвени елемент. По сваку цену треба избећи дуализам при овом приступу. Државни и друштвени елемент права требамо посматрати као неминовност коју не треба исувише селективно разматрати. „Право је потпуно тек у држави, дотле оно представља нешто непотпуно и несавршено.”²⁸ Закључујући своје размишљање о извору права и његовом односу према држави и друштву, Тасић право дефинише као ред. „Тај ред се може постићи пристанком појединца или психолошком принудом-физичком принудом право то једва може учинити. Све зависи од његове садржине, од тога у каквом је односу та садржина према схватањима и интересима друштва. За сваки случај оно садржи санкцију чији је циљ да људе психолошки приволи да се покоре правном пропису, ако не би хтели. Санкција је једна превентивна мера. Оно што држи право на крају крајева је пристанак.”²⁹

²⁷ Ђ. Тасић, *Проблем оправдавања државе*, стр. 57

²⁸ *Ibid*, стр. 58

²⁹ *Ibid*, стр. 52

Држава је свакако орган који је заснован на праву зарад заштите општег интереса. Свакоко она је ту да заштити право, ако је потребно и применом силе односно принуде. Да ли је право дозволило држави да користи и примењује силу зарад правде или можда право у потпуности негира силу. Било би идеално када сила уопште не би била потребна као један од елемената одвраћања и спречавања кршења права, али изузеци увек постоје. Уколико право представља ред, онда је сила та која тај ред превентивно штити. Али да ли држава сама понекад крши право на којем је и заснована. „У држави постоје многе тежње за повредом права. Држава се најчешће рађа из неког рата или неке револуције; то је у историји значило да се формира нека виша група која је потчинила нижу групу.”³⁰ Мишљење да право тежи константности и да као такво негира револуцију се доводе у питање, тежња за рушењем неког правног поретка, зарад постављања другог на насилан и противправан начин по логици ствари не може бити оправдана. С`друге стране тежња државе да се одржи постојећи правни поредак путем насилног и противправног деловања равно је филозофском питању да ли се лошим деловањем могу остварити истински добре последице? „Државни разлог, тј. нужност да се одржи и створи више политичке облике, доводио је владајуће врло често у мучне ситуације, што их наводи да крше суштинске моралне прописе.”³¹ Ко ће санкционисати државу уколико она крши закон који је притом сама створила, зар се на тај начин не урушава сврха постојања државе? Уколико држава као апсолутни ауторитет на тај начин изгуби поштовање од стране друштва, непоштовање закона које сама доноси више неће бити изузетак. Из таквог стања некадашњег реда систем ће се „изгубити” у нeredу (који је свакако нека врста реда) и завладаће анархија (која је такође нека врста поредка). Потребно је избећи апсурдно стање у којем држава не поштује право и законе које је сама донела. Иначе би изгубила оправдано право на располагању силом при

³⁰ Ђ. Тасић, *Расправе из филозофије и теорије права* стр. 57

³¹ Ibid.

том проузрокујући оправда отпор друштва. Зато је неопходно да држава никада не заборави да без друштва не постоји. Да би друштво поштовало државу она мора да неупитно чува свој ауторитет као своју најважнију вредност. Држава не сме ни у ком случају (макар он био и ситница) дозвољавати рушење свог ауторитета, јер би то довело до нереда који би срушио државу и довео друштво у стање анархије. Држава мора бити заједнички праведни судија, јер „сила примењена без права на туђу личност, чини ратно стање без обзира на постојање заједничког судије.”³² „Моћ представља изгледе да се у оквиру једног друштвеног односа спроведе сопствена воља упркос отпору, без обзира на то на чему се заснивају ти изгледи.”³³

Ђорђе Тасић закључује да се „ауторитет државе не исцрпљује у физичкој принуди; држава је у самој својој суштини друштвена и коначно се не може објаснити без суделовања идеалних елемената и без пристанка грађана. Кад је држава везана хиљадама веза за друштво, она не може да ради шта хоће. Са истих разлога са којих се она потчињава властитом праву, без чега њен ауторитет не би постојао, држава не може да се потчини друштвеном праву у средини која је окружује и чије би кршење изазвало жестоку реакцију.”³⁴

4. Синтетичка филозофија права и схатања о природном праву Томислава Живановића

Уколико са историјског аспекта посматрамо филозофију права видећемо да се још у Грчкој филозофији уочавала разлика између природног права, оног апсолутог и савршеног који постоји мимо наше воље и позитивног права, кога су створили људи. И у римском праву као

³² J.Locke, *Two Treatises of Government*, in: Ian Shapiro (ed.) *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*, New Haven: Yale University Press, 2003. p. 108.

³³ М. Вебер, *Привреда и друштво*, Просвета, Београд, 1976.год. стр. 37

³⁴ Ђ. Тасић, *Расправе из филозофије и теорије права*. стр. 57

и кроз цео средњи век оштра разлика између ова два права итекако се уочавала. Не постоји ниједан филозоф нити филозоф права који се није бавио проблемом природног права и његовог истинског извора.

Јасно је да уколико се емпиријским путем дође до решења и одговора на питање у чему је истинско извориште природног права, човек би онда својим разумом схватио апсолутност права као таквог. Зато не чуди да је питање природног права заправо питање апсолутног сазнања, коме тежи сваки човек, али и човечанство уопште.

„Природноправне норме су на тај начин као право по себи природни закони исто као физички и психички закони”, природно право као такво постоји као „објективна стварност и важи, мада не будући државом дано право, није применљиво физички, већ само психолошки и морално”³⁵ Природно право егзистира као позитивно право, али не само у нашој мисли. Природно право егзистира само за себе апсолутно, независно од наше свести. С тим што његова егзистенција није мимо човека већ постоји у њему самом, односно у његовој природи. Природном праву се придаје нека „мистична санкција”,³⁶ уколико се повреде његове норме. Позитивно право је историјски променљиво, док је природно право непроменљиво и „тако вечно”.³⁷

Историја нам показује да се позитивно право стално мења и усавршава. То говори о сталном лутању човека у трагању за праведним, која нам даље објашњава постојање „унутрашње силе праведности” која обитава у човековом бићу. Индивидуално осећање правде која у човеку рађа критички став према позитивном праву доказује да у човековом бићу лежи „вечни закон правде”. Тај закон увек лебди над позитивном правдом. Такође у човеку постоји тежња за кажњавањем која се често

³⁵ Т. Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије; Синтетичка филозофија права I*, Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ, Београд, 1997.год. стр. 635

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

поистовећује са инстинктом освете и одмазде која показује да „у човеку постоји закон кривичне правде независно од постојања позитивне кривичне правде”.³⁸

Томислав Живановић сагледава три правца односно школе о природном праву, износећи њихова основна гледишта као и критике. Притом упоређујући њихова становишта са својим размишљањима о природном праву Синтетичке филозофије права. „По проблему седишта природног права у човеку постала су три правца природног права.”³⁹ То су биолошко-рационално право које природно право види као биолошко-умни реалитет, правац умног природног права и божанско-рационално право које природно право схвата као божански рационални реалитет.⁴⁰

Биолошко рационални правац као извор природног права види човекову биолошку природу.⁴¹ За једног од оснивача овог правца сматра се Хуго Гроцијус⁴². Ово схватање било је заступљено још код римских правника који су извор природног права тражили у анималној природи човека. Гроцијус извор природног права ближе одређује у складу са интерпретацијом човекове природе, његових друштвених склоности и бригом за друштвеним животом. На основу тога произилази да је трајно биолошко својство човека које је извор природног права управо „брига” за социјалним животом. Поред тежње за социјалним животом коју Живановић назива социјабилитет, постоји и људски ум који несумљиво чини непревазиђени елемент без којег ово схватање није потпуно. „Социјални нагон и ум” представљају две стране медаље која

³⁸ Т. Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије; Синтетичка филозофија права I*, стр. 727

³⁹ Ibid, стр. 638

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² Хуго Гроциус (1583-1643) један од оснивача биолошко умног правца, иако се сматра за оснивача међународног права био је и велики филозоф; Аренс (1808-1874) први систематски и свесно оснива овај правац у делу *Cours de droit naturel ou de Philosophie du droit?* (Филозофија права или природно право каже он?)

доживљава своју пуноћу сјаја кроз њихово међусобно прожимање. Ум је тај који прочишћава човекову биолошку природу, који међусобним прожимањем чине извор природог права. Да природно право има биолошко порекло доказује човеково осећање права које је ништа друго до осећање задовољства. Слободним развићем својих способности, човек искуством постепено развија идеју правде.⁴³

Нови правац филозофско правне мисли који следује је умно природно право.⁴⁴ Извор природног права је према овој школи искључиво ум, а не човекова природа коју ум само прожима и интерпретира. Право као чисто рационални реалитет није право које треба да буде, него које јесте. Ум није „оруђе сазнања истине већ једини извор истине.” Умна доктрина природног права има две варијанте, прва је класична или традиционална за коју је извор природног права „људски ум, као извор свег сазнања.” Друга варијанта је Кантов реформирани рационализам који у суштини врши комбинацију рационализма и емпиризма на посебан начин, који се назива критицизам или критички идеализам. По том схватању „извор сазнања је искуство, а за нечулну област извор сазнања је ум.” Али сазнања и у чулној и нечулној области не би била могућа да у самом уму нема преискуствених априорних (преемпиријских) форми. Априорне форме у чулном свету су категорије простора и времена, а у нечулном идеје.⁴⁵ Једна од тих идеја је свако према Канту идеја права која лежи у човеку. „Идеја морала је, као што се види, по Канту идеја слободе у моралном опредељивању, а воља је слободна само као рационална”, тако се успоставља владавина над чулима, страстима и инстинктима и таква

⁴³ Т. Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије; Синтетичка филозофија права I*, стр. 647

⁴⁴ Овај правац представља основну супротност средњовековном начину мишљења које је оличено у догматизму (по којем су извори сазнања истине хришћанске догме), за осниваоца се сматра Декартес (1596-1650)

⁴⁵ Т. Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије; Синтетичка филозофија права I*, стр. 650-651

слобода представља у суштини „унутарњу слободу”.⁴⁶ Право и морал су овде одвојени и представљају две засебне целине. Право регулише спољне радње, а морал унутрашње, с`тим што им је порекло исто, а то је ум.⁴⁷

Томислав Живановић у више наврата истиче да је заступник умног права у Србији био Јован Филиповић у својој *Филозофији права* из 1863.године.⁴⁸ Филиповић је сматрао право делом морала, а уколико то не би било тачно, право би се по мишљењу Филиповића свакако преобратило у чисту силу. Филиповић у својим промишљањима није улазио у саму суштину извора материје умног природног права. Задржао се на схватању да постоји једно праправо које представља један етички принцип.

Трећи правац који Живановић исцрпно излаже је школа божанског рационалног права. Овај правац за основ свега па и природног права схвата Божију вољу као извор свих извора. Ова теозофска (теистичка) доктрина право донекле види као део морала. Правда сачињава право, а право је начин остваривање правде. Апсолутна правда је Бог. Начин на који се правда остварује што се тиче овог учења је јасан, а то је кроз поштовање Божијих заповести, које представљају неку врсту тестамена људима. Божија воља је уткана у Стари и Нови завет где су нормирани принципи праведног понашања и опхођења људи једни према другима, као и сами према себи. Ово схватање је било у потпуности доминантно у патристичкој⁴⁹ хришћанској филозофији. Касније је дошло до јављања рационалистичке емпиријске филозофије која је постепено раздвајала етику од теологије, а теологију од права.

И ово „чисто теолошко” схватање се постепено кроз време мењало, тако да је постајало постепено како Живановић каже „теолошко

⁴⁶ Ibid, стр. 654

⁴⁷ Ibid, стр.655

⁴⁸ <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/>

⁴⁹ Хришћанско догматско учење од стране „отаца цркве ”

рационалистичко”. Велики утицај на филозофска учења овог периода имале су античке филозофске мисли. Као полазиште овог новог схватања послужила је мисао изречена у Платоновом дијалогу Еутифону.⁵⁰ Из овога је произашло мишљење да је извор права не просто воља божија него „ум највишег бића”⁵¹, који наређује правду због њене садржине, а не искључиво због своје воље. Живановић систематски закључује да „божанско право означава уопште откривено право” , које је непосредно „канонима од Бога откривено” и посредством „човечијег ума од Бога” људима дато. ⁵²

Синтетичка филозофија права Томислава Живановића по својој природи је заснована на синтетичком правном позитивизму. Али у њеном основном оквиру садржано је и природно право. ⁵³ Сазнање природног права схваћеног у нашем смислу као „биолошки реалитет” који „лежи” у човековој природи за посредан услов има удаљено искуство. Док „извор тог сазнања као правног је ум као синтетичка моћ посредством генерализујуће апстракције у трансцедентној области, исто као у сазнању чулних објеката.” ⁵⁴

Томислав Живановић закључује да су правци божанског природног права и рационално-биолошког природног права са суштинског сазнајног гносеолошког гледишта чисто рационални. Код оба схватања ум је тај који представља искључиво средство сазнања. Код биолошког становишта извор права лежи у човековој биолошкој природи, а код божанског становишта право проистиче из божанског ума. Али код оба правца ум долази до кључног сазнања права а priori, без чулног

⁵⁰ Сократ доказује да је нешто свето не зато што су богови то хтели, већ су га богови хтели, што је свето.

⁵¹ Т. Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије; Синтетичка филозофија права I*, стр. 665

⁵² Ibid, стр. 667

⁵³ Ibid, стр 724

⁵⁴ Т. Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије; Синтетичка филозофија права II*, Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ, Београд, 1997.год. стр. 221

искуства. Синтетичка правна филозофија Живановића и у „Кантовом природном праву” види чисто рационалистичко право. „Он има за извор према њему човечији ум и он га а priori сазнаје као једну идеју .” Нуменалан човек умно право сазнаје као „нуменалан човек”, а позитивно као „нenumеналан.”⁵⁵

Дакле, сва три правца ум виде као моћ за „априорна, ванискуствена сазнања,, , док је ум према биолошком природном праву Синтетичке правне филозофије апостериоран. „Као што је он у чулној области непосредно (преко искуства) апостериорно дејствујућа моћ сазнања.”⁵⁶ Ум је једино средство за сазнање природног права према овим трима теоријама, док за „Синтетичку правну филозофију он то није” већ му је „потребно и извесно искуство, али удаљено у следству чега је његов удео у сазнању природног права далеко већи од удела искуства.”⁵⁷

4.1. Трансцедентни објективни идеализам

Уколико желимо да говоримо о Живановићевом оригиналном схватању трансцеденталног објективног идеализма који свакако представља његов печат у филозофско-правној мисли, морамо разјаснити извор из којег је црпео иницијалну идеју. То је несумњиво Хегел који је оставио велики утицај на Живановића и у великој мери трасирао његова даља филозофска размишљања. Правац објективног идеализама своје историјско и територијално извориште има у Немачкој, а развијао се кроз две фазе. Прва фаза развоја подразумева развијање основне идеје овог правца под утицајем Шелинга. Док друга

⁵⁵ Ibid, стр. 222

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid .

управо представља Хегелов утицај кроз усавршавање и систематизацију почетне идеје.

Шелинг прихвата гледиште да „човеков ум може доћи до сазнања о апсолутном, о свету по себи и да је на тај начин метафизика могућа.” Он раздваја „природу од духа, не Ја од Ја”. Природа се према његовом схватању посматра као објекат, а дух као субјекат који нису међусобно раздвојени већ представљају „апсолутни идентитет идеалног и реалног”. Свет природе има преовлађујући елемент реалног, а свет духа идеалног, тако да „универзум показује само квантитативне различитости.”⁵⁸ Живановић истиче да је ова доктрина добила назив објективни идеализам из разлога супротности са Кантовим критицизмом, који се другачије назива субјективним идеализмом. Доктрина објективног идеализма у несистематизованом Хегеловом облику право види као јединство позитивног и апсолутног, тј. апсолутног и реалног елемента.⁵⁹

Хегел је потом одредио један систем у којем је продубио досадашња схватања и назвао га апсолутни идеализам.⁶⁰ Живановић напомиње да је Хегелова филозофска мисао оригинална, али да уједно поседује „мистичну магловитост и тежину стила са пуно техничких израза.”⁶¹ Суштина Хегеловог учења је Апсолутна идеја. Свет по себи, апсолутност, је ум односно идеја. Живановић истиче да Хегел „тај ум апсолутно не замишља наравно, као што се примећује у свом конкретном облику, већ као од вечности постојећа безвремена и беспросторна идеја, као ум по себи и за себе, не као ум једне постојеће индивидуе (као Кантов ум).” Пресветски појмови по себи представљају

⁵⁸ Т. Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије; Синтетичка филозофија права I*, стр. 676

⁵⁹ Ibid

⁶⁰ Хегел утемељује своје схватање у делу *Phänomenologie des Geistes* из 1807. године <http://www.gutenberg.org/cache/epub/6698/pg6698-images.html>

⁶¹ Можда је то разлог зашто је после Хегелове смрти њен утицај у великој мери смањен, све до 20. века када поново почиње са успоном

тај апсолутни ум тј. апсолутну идеју „али та идеја не мирује већ је у дејству”, а да не би била голи принцип мора имати објект. Управо тај објект представља свет тј. материју у којој се ум „развија, реализира, објективише.” Ушавши (ум) у материју која га је несвесна он се идентификује са њом, а „та реализација бива продужена тако да од једног постаје друго и од овога ново и тако бесконачно. На тај начин све у свету је постајање.”⁶²

Живановић закључује да према Хегеловом схватању апсолутни дух није статичан, што ће рећи да никада не мирује, већ улази у природу (реализује се у њој) постајући „према томе стран себи самом, а у духу се, постајући то, у себе повраћа и постаје себе свестан. ” Апсолутни дух тј. идеја према Хегелу пролази кроз три фазе. Прво је субјективан дух тј. људски, онда прелази у фазу када је објективан и коначно постаје апсолутни. Управо апсолутни дух представља прожимајућу синтезу субјективног и објективног духа „чиме се укидају супротности субјекта и објекта, мишљења и бића” и на тај начин представља њихово јединство.⁶³

Живановић јако вешто у својој Синтетичкој филозофији права са посебним освртом обраћа пажњу на однос објективног реализма према држави. Истичући притом да она има неоспорно право како каже Хегел на „безусловни ауторитет.” Држава је потпуно самостална и што се тиче цркве, а „највећа дужност сваког је да буде члан државе .”⁶⁴ Живановић запажа да држава према Хегелу јесте организација слободе али „се таква организација огледа у установи наследног монарха ”, што

⁶² Т. Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије; Синтетичка филозофија права I*, стр. 678

⁶³ Ibid, стр. 680

⁶⁴ Ibid, стр. 681

даље значи да је апсолутистичка монархија идеални тип државе према мишљењу Хегела.⁶⁵

Схватање о природном праву са становишта онтолошког идеализма у великој мери утичу на формирање оригиналног мишљења Живановића, које се базира управо на том становишту. Природно право се не посматра у његовом класичном смислу, како запажа Живановић. Онтолошки реализам природно право разуме само као „једну апсолутну идеју реализирајући се у позитивном праву еволутивно.” На тај начин се даље закључује да нема супротности између природног и позитивног права већ да они чине „дијалектичко јединство.”⁶⁶

Трансцедентни објективни идеализам⁶⁷ сматра неоснованом једну од кључних идеја Хегеловог схватања. Наиме, Живановић сматра да је немогуће сматрати да је апсолутна идеја „сва стварност, свет по себи у целини.” Апсолутна идеја према Живановићу јесте сва стварност и сав свет по себи али само у погледу „првобитне трансцедентно изведене реализације.”⁶⁸ Живановић уочава нелогичност Хегеловог објективног идеализма, сматрајући да би историјско и еволутивно мењање производа апсолутне идеје било просто необјашњиво зато што је суштина Хегелове апсолутне идеје да вечно остаје иста.

Према трансцедентном објективном идеализму апсолутна идеја свакоко постоји, али се она одједанпут реализовала у материјалној природи поставши свесна себе. Све даље реализације апсолутне идеје у друштву су само производ „еволутивне творевине људског духа и човекове биолошке природе.”⁶⁹ Следствено томе Живановић закључује

⁶⁵ Можда је Хегела ово схватање учинило и како Живановић истиче званичним филозофом тог доба у Немачкој

⁶⁶ Т. Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије; Синтетичка филозофија права I*, стр. 684

⁶⁷ Професор Живановић свој правац још назива и трансцедентни рационални историзам

⁶⁸ Т. Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије; Синтетичка филозофија права I*, стр 746

⁶⁹ Ibid, стр 747

да се апсолутна идеја реализовала непосредно само у природном праву преко људског ума. Док он врши даљу еволутивну реализацију у позитивно право. Живановић свој правац и назива трансцедентним зато што је насупрот Хегеловом објективном идеализму који апсолутној идеји даје продужени еволутивни смисао.⁷⁰

Томислав Живановић сматра да се апсолутна идеја реализовала трансцедентно и одједаном, а да се њена даља реализација врши кроз подидеје еволутивно. Трансцедентни објективни идеализам Синтетичке правне филозофије сматра да се „Апсолутна идеја права реализовала уједанпут и за увек у идеји природног права урођеној у човеку, а ова се реализује еволутивно у позитивном праву. Ова друга реализација се врши преко људског синтетичког ума, извора свег сазнања, на тај начин, што он, сазнајући потребе егзистенције друштва-државе, еволутивно у наслону на своја ранија сазнања реализује природно право у позитивно.“⁷¹

Позитивно право дакле има свој извор у природном праву, док природно право има своје порекло у апсолутној идеји. Овде Живановић јасно истиче основну разлику у схватњу између трансцедентног објективног идеализма Синтетичке филозофије права и Хегеловог објективног идеализма, према коме се апсолутна идеја права реализује у позитивном праву.

Закључујемо да према трансцедентном објективном идеализму Живановића апсолутна идеја права представља порекло свега постојећег, која се реализује у потпуности и одједном у подидеју. Док је подидеја заправо природно право, које се даље еволутивно путем људског синтетичког ума реализује у позитивно право (коме је природно право извор).

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Т. Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије; Синтетичка филозофија права I*, стр. 793

Позитивно право које је на тај начин настало, представља циљ самог универзума, а друштво представља његову творевину. Остварујући свој циљ, позитивно право има своју функцију у универзуму „у којем све има своју функцију и свој положај.”⁷²

Циљ природног права према мишљењу Живановића је заправо „правна заштита потреба егзистенције друштва-државе, односно слободе појединца и друштва државе у достојанству њихове личности и једнакости.”⁷³

5. Природно-правно схватање о снази правне норме Радомира Лукића

Питање обавезујуће снаге правне норме представља једно је од суштинских, јер би одговор на њега значио заправо одговор на питање извора права уопште. Можда је зато Лукић одабрао да о њему пише у својој докторској дисертацији.

Радомир Лукић се није слагао са концепцијом која је сматрала да је сама нормативност важења норме довољна по себи, а према којој је сама норма идеал. Такође дотадашња концепција која се бавила делотворношћу норме за коју снага норме лежи у чињеницама, не водећи рачуна да сирова снага силе може норму учинити делотворном није задовољавала филозофски ум Лукића.

Радомир Лукић није као што је речено усвојио ова решења, зато што је сматрао обавезујућу нормативну снагу делотворности норме као идеал. Идеал као вредност је тај који према Лукићу, нагони на поштовање норме, а не никаква чињеница која је само персонификација

⁷² Ibid, стр. 795

⁷³ Ibid.

материјалне снаге. Норма која се поштује искључиво због страха од казне односно због примене санкције која је прописана, према мишљењу Лукића нема суштински обавезујућу снагу. Наиме, „норма поседује обавезујућу снагу када нас тера да је применимо својим садржајем који је вредност, а не поседује је када нас на то принуђује својом санкцијом, јер је тада она за нас само проста чињеница и не обавезује нас као закон циља већ нас принуђује као неки природан закон.”⁷⁴ Лукић заснива своје схватање о обавезујућој снази правне норме предходно детаљно испитујући три теорије које су оставиле велики утицај на његово размишљање. Али ниједна од њих није имала пресудни утицај, да задржи Лукића као свог следбеника.

Да бисмо покушали да на што бољи начин изложимо схватање Лукића о проблему обавезујуће снаге правне норме и његово оригинално решење, размотрићемо укратко три главне теорије које покушавају да дају своје решење, преко којих је Лукић засновао сопствено. То су пре свега Келзенова формалистичка теорија, теорија која нормативну снагу темељи на објективној вредности и социолошка теорија.

Келзенова формалистичка теорија је заправо позитивистичка у њеном суштинском смислу. Лукић запажа да Келзен једноставно не нуди ваљано решење и одговор на питање у чему лежи тајна обавезујуће снаге правне норме. За Келзена сматра Лукић је „једино материјална чињеница сазнатљива чулима” прихватљива, зато ће Лукић пронаћи један идеалан феонмен који је иако идеал стваран јер се налази и обитава у нама.⁷⁵ Келзеново схватање норме је нормативистичко. Оно суштину норме види у њеној форми. Наиме „једна норма може црпети своју нормативну снагу само из неке друге норме, а пошто се суштина норме

⁷⁴ Р. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*, Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ, Београд, 1995.год. стр. 269

⁷⁵ Ibid, стр. 273

састоји у њеном важењу то значи да је једна норма производ неке друге норме која јој истовремено придодаје њену обавезујућу снагу.⁷⁶ Ово се може схватити и као пирамидални систем где се изнад једне норме увек налази друга која јој даје снагу, а која своју снагу црпе из друге више норме. Али поставља се питање краја односно почетка, из којег све остале норме црпе своју снагу. Келзен је био свестан проблема који је произашао из његовог схватања али похитавши за решењем схватио је да уместо њега може дати само његову претпоставку. Лукић је управо рекао да „све што недостаје Келзеновом схватању он претпоставља!”⁷⁷ Тако је претпоставио да постоји основна норма која представља извор свим осталим нормама. На то Лукић каже да „основ права не може бити претпоставка нарочито када се призна да је та претпоставка фикција недоказива претпоставком.” Питање форме и садржаја је такође од велике важности за схватање обавезујуће снаге правне норме. Према Келзеновој формалистичкој теорији норма нас обавезује искључиво својом формом.⁷⁸ Норма је норма зато што је прописана од стране више норме са становишта форме. Лукић износи критику и према овом схватању формалистичке теорије. Наиме садржај је тај који даје суштину норми, а не њена пука форма која је симбол власти која је донела. Лукић истиче да „само садржај норме може да нас наведе да је применимо, и он је извор њене нормативне обавезујуће снаге.”⁷⁹ Формалистичка Келзенова теорија сматра дакле да се „полази од идеје да је немогуће појмити норму која није произашла из неке друге норме”, тим путем долазимо у зачарани круг. Да би из њега изашли Келзен претпоставља „једну основну норму од које су настале све друге норме, а која међутим јесте норма али није настала ни из какве предходне

⁷⁶ Ibid, стр. 272

⁷⁷ Ibid, стр. 273

⁷⁸ Етатичка школа чији је представник Јелинек има суштински исто схватање као Келзен, с тим што по Јелинеку основ обавезујуће снаге правне норме лежи у усвајању норме од стране субјекта.

⁷⁹ Р. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*, стр. 279

норме.”⁸⁰ Лукић закључује да уколико се иде тим путем долази се до фрапантног закључка, а то је да се норма не примењује зато што је обавезна, већ је обавезна зато што се примењује.⁸¹ На тај начин се долази до закључка да норма не извлачи своју обавезујућу снагу из саме себе већ из чињенице да се примењује. Лукић закључно додаје да заправо „нормативизам ишцезава!”⁸²

Друга школа која покушава да објасни суштину обавезујуће снаге правне норме коју Лукић са великом пажњом проучава је школа природног права. Ова школа нормативну снагу норме темељи на објективној вредности. Према схватању ове теорије право се дели на природно и позитивно право. Позитивно право није „потпуно право све док не одговара природном праву које је праведно право.”⁸³ Природно и позитивно право нису нужно зависни, а природно право није нужно позитивно тако да се одстрањује сваки формализам који доминанту улогу има у предходној теорији.

Радомир Лукић јасно запажа да ова теорија садржи добар део истине и да се не може у целини одбацити као Келзенова формалистичка теорија.⁸⁴ Према схватању ове теорије обавезујућа снага норме свакако лежи у њеној садржини, а не у форми саме норме. Човек прихвата норму на основу њене садржине чим је спозна. Лукић излаже своје јасно неслагање са одређеним елементом овог схватања. Наиме према Лукићу снага норме свакако лежи у њеној садржини, а не у њеној форми. Али моменат спознаје од стране субјекта свакако не чини објективни смисао норме. Норма мора постојати објективно утичићи на све субјекте „немајући обзира према њиховом ставу према нормама тј. питању да ли су они већ признали норму или не.” На основу овога Лукић закључује

⁸⁰ Ibid, стр. 273

⁸¹ Ibid, стр. 285

⁸² Ibid.

⁸³ Р. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*, стр. 293

⁸⁴ Ibid.

да би објективно право постојало независно од човека што није позитивно доказиво.⁸⁵ Такође школа сматра да је норма по својој садржини заправо вредност која важи уколико је сви признају, а да у томе лежи тајна њене објективности. Лукић износи јасан став о неслагању, јер према његовом мишљењу „чак ни вредност коју признају сви, осим нас, неће нас обавезати својом стварном делотворном снагом јер ми утврђујемо постојање те вредности као постојање свих осталих чињеница, путем суда о стварности, а треба да се сродимо са њом да је усвојимо, или да створимо суд вредности, лични суд за свој сопствени рачун -истоветан са вредношћу да би она постала обавезна за нас.”⁸⁶ Из свега наведеног Лукић не прихвата постојање објективне вредности као такве „јер са строго позитивистичког становишта она не може бити доказана”, али прихвата схватање обавезујуће снаге која за своју основу има вредност.⁸⁷

Долазимо до треће теорије која се огледа у социолошким школама, које виде обавезујућу снагу правне норме, као производ друштва. Наиме, друштво је то које даје одговор и у којем лежи тајна снаге норме, а не нека метафизичка вредност која се налази мимо нас. Према овој теорији чији је најпознатији заступник Диркем „право је ништа друго до друштвена чињеница, исто као морал, религија.”⁸⁸ Заправо, та друштвена чињеница не представља неку материјалну ствар, већ је она по својој суштини начин мишљења или делања. Подлога друштвене чињенице као такве представља заправо колективна свест. Лукић запажа да Диркем као водећи мислилац ове теорије заправо све своди на друштво, па чак и Бога. Ова теорија схвата Бога као персонификацију

⁸⁵ Р. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*, стр. 296

⁸⁶ *Ibid*, стр. 301

⁸⁷ *Ibid*, стр. 308

⁸⁸ *Ibid*, стр. 315

друштва, а духовни свет идеала и вредности види као реликт колективне свести човечанства.⁸⁹

Радомир Лукић јасно истиче да би евентуално прихватање схватања ове школе из наших живота као и из права уопште, прогнало дух и идеал које су према њему наше најплеменитије тежње које од нас чине човека. Такође би значило порицање слободе и стваралачке моћи човека без које човек не би био оно што јесте.⁹⁰

Диркемово објашњење Лукића не задовољава. Наиме Лукић истиче да „свест претпоставља субјекта који је свестан, но постоји само један једини природни свесни субјект: појединац, а не друштвена целина или неки ми.”⁹¹ Свакоко, Лукић истиче да се ипак из ове теорије тј. Диркемовог схватања може потврдити да у свакој друштвеној групи постоји неки друштвени идеал који је у њој прихваћен. Уз додатак да је „садржај тог идеала понекад сувише сиромашан да би уређивао читав живот групе.”⁹²

Сагледавши различите теорије из којих јасно одстрањује неприхватљиве елементе, а уједно прихватајући одређене идеје, Лукић заснива своје гледиште покушавајући да реши проблем обавезујуће снаге правне норме. Да би решио овај комплексан проблем, долази до закључка да логика није та на коју треба превише обраћати пажњу. Логиком се увек не може схватити истина. Потребна нам је стварност и истина, а ако нас логика не учи начину да их пронађемо занемаримо је. „Узалуд је стварност онаква каква јесте, сложена и можда слободна, то за логику није важно она другачије не може да је појми, она је окива у нужност,” говорио је Лукић.⁹³ Поставља се питање да ли логика може да разуме слободу у човековом делању ако су за њу последице једнаке

⁸⁹ Р. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*, стр. 324

⁹⁰ *Ibid*, стр. 314

⁹¹ *Ibid*, стр. 326

⁹² *Ibid*, стр. 334

⁹³ *Ibid*, стр. 354

узроцима и нема ничег новог, све је сведено на нужност. Уколико је нужност та која је истина, онда нема места слободи, а ни вредностима. Лукић сматра да „човек дела према вредностима,” а та вредност представља мотив његовог деловања.⁹⁴ Слобода је кључни чинилац без које се не може замислити суштина истине. Уколико нема слободе све је сведено на нужност, а то би значило да човекова стваралачка енергија не постоји. Оно што је у нама нас учи да слобода ипак постоји. Заправо та слобода нас чини узвишеним, а живот без слободе би био сведен на један компјутерски програм чије би апликације представљале различите нагоне и страсти. Лукић сматра да човек дела због прихваћених вредности. Али да ли човек потпуно слободно ствара своју сопствену вредност? Уколико одговор потврдан онда треба пронаћи шта утиче на слободу тј. да ли је то заправо слобода или психофизичка одлука мотивисана нечим несвесним. Уколико је одговор негативан онда истинске човекове слободе заправо и нема, све се своди на нужност. Лукић истиче да смо ми заправо слободни, наша слобода лежи у нашој свести иза које стоји дух. Човек може да нешто чини или не чини, несумњиво је да је слободан у томе, то ће искључиво зависити од човекове воље тј. његове свести.⁹⁵ Слобода је неоспорна, човек слободно ствара вредности које су мотиви наше воље и узроци нашег делања. Наше делање није предодређено законима узрочности, није нужно „слобода није илузија.”⁹⁶ Ми дакле, слободом прихватимо одређени идеал који постаје наша вредност путем наше свести. Заправо та вредност постаје мотив наше воље и узрок нашег делања. Коначно, ми поштујемо норму „зато што норма представља за нас вредност.”⁹⁷

Радомир Лукић вредност описује као нешто што треба да буде, а не нешто што јесте. Из тог разлога нас вредност покреће да делујемо, она

⁹⁴ Р. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*, стр. 355

⁹⁵ *Ibid*, стр. 362

⁹⁶ *Ibid*.

⁹⁷ *Ibid*.

је „кадра да нас нагони на акцију, она је истински позив на акцију која прожима нашу свест.” Човек делује зато што жели да оствари вредност која је идеал и представља стање човекове свести и мотив његове воље. У самој суштини садржине вредности која нас прожима налази се наш суд о њој. Човек суди о вредности не само путем ума већ и путем целог свог бића. Човеков карактер, његове врлине и страсти и „сва наша личност, све наше Ја” представља наш суд.⁹⁸ Лукић истиче да се веза између вредности и наше свести управо остварује у процесу заузимања става. Заузимање става има своју основу у вредности. Вредност је та која изазива став, а не обрнуто. Заузимање става јесте психичка чињеница али њега проузрокује вредност и „свест као први узрок”, а не узроци према закону узрочности.⁹⁹ Даље Лукић истиче да „вредност, њена суштина која у нашој свести постоји као нешто већ познато, изазива став не као узрок него као идеал; заузимање става остаје увек слободно, што значи да само од наше свести, од мога Ја зависи заузимање одређеног става.”¹⁰⁰ Уколико је заузет негативан став вредност остаје неактивна, нема нагона за њену реализацију. Али уколико дође до заузимања позитивног става, то значи да је дошло до прихватања вредности која „нас фасцинира и ми је следимо.” У томе лежи тајна нормативне обавезе коју слободно прихватамо као вредност коју смо присвојили и која је постала једноставно наша. Васпитање је ништа друго до усађивање вредности детету. Већину вредности прихватамо готове. Лукић истиче да само право представља као такво друштвену чињеницу коју можемо прихватити као вредност и сјединити се с њом. Она би за нас постала нормативно обавезна или би је слободном вољом одбацили.

Прихватањем вредности ми се сједињујемо с њом, она постаје наша, нагони нас на акцију и ми је извршавамо и испуњујемо. Моменат извршења вредности чини склоп осећања, а пре свега воље која даје

⁹⁸ Р. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*, стр. 365

⁹⁹ Ibid, стр. 366

¹⁰⁰ Ibid.

последњи напор пре самог извршења. Воља коначно одлучује. Лукић пише о „борби савести”, сматрајући да је она управо боба између више вредности које смо прихватили. Иако су можда противуречне оне нас обавезују јер смо их обе прихватили. „Човека та борба раздире између племените и високе стране његове душе и ниске и инфериорне стране. То нису жеље које се боре, то су вредности које изазивају жеље.”¹⁰¹ Уколико је снага наше воље јака победиће виша вредност, али често инфериорна вредност превазилази вишу. Лукић овде закључује да уколико воља одлучи да испуни вредност, помоћу интелигенције ће добити поступак остварења вредности, потом ће наредити остварење и то наређење представља норму. Тако се „норма рађа из вредности, вредности која је циљ који норма остварује,” то наређење за делање ради остварења вредности представља обавезујућу снагу правне норме.¹⁰²

Радомир Лукић истиче постојање апстрактне и конкретне норме. Под обавезујућом снагом правне норме свакако се мисли на конкретну норму, а не на неки нормативни систем. Иако Лукић не запоставља ни важност апстрактне норме из које конкретна норма црпи своју снагу. Не убиј представља апстрактну норму која постаје конкретна у одређеном животном случају. Свакако обавезујућа снага норме према Лукићу је аутономна. Постоје многе вредности, поготову друштвене чињенице које су по својој природи хетерономне али прихватајући их оне за нас постају аутономне. „Нашој вољи не може нико на свету заповедати сем нас самих.”¹⁰³

Вредности се деле на две групе према мишљењу Лукића. То су техничке и духовне вредности. Техничке вредности Лукић своди на три речи „наш материјални интерес”. Док духовне вредности представљају нешто много значајније, ту убрајамо добро, правду, ред, милосрђе,

¹⁰¹ Ibid, стр. 370

¹⁰² Ibid, стр. 371

¹⁰³ Ibid, стр. 375

морал. „Духовне вредности се сажимају у савршенство” истиче Лукић.¹⁰⁴ Једна од најзначајнијих духовних вредности је морал. Лукић истиче да нема разлике између права и морала са становишта нормативне обавезујуће снаге. Право за нас постаје вредност исто као и морал, извор им се налази у прихватању вредности од стране субјекта. Лукић истиче једну разлику, наиме правна норма има елемената аутихеретономности. То заправо значи да је ми сами нисмо створили за себе, већ је накнадно прихватамо, док моралну норму ми стварамо за себи или је прихватамо непосредно, што значи да је она аутономна. Хетерономна норма није нормативно тј.ефикасно обавезна и представља „пуку чињеницу која не може засновати неку нормативну обавезујућу снагу” истиче Лукић¹⁰⁵. Разлога је у томе што је не прихватамо из воље већ је извршавамо из санкције. Уколико и право и морал прихватимо као вредност, тек тада ће постати истински обавезујући, из чега произилази да се граница између њих не може јасно одредити.

На самом крају разматрања проблема обавезујуће снаге правне норме коју је на оригиналан начин разрешио, Лукић закључује следеће. Постоје три врсте обавезујуће снаге. Нормативистичка која нема практични значај, јер не може да нагони субјекта на делање који је не прихвата. Њена се суштина огледа у људској свести, најчешће творцу правног система, која жели да правни систем примени на цело човечанство. Друга је правна обавезујућа снага која је заснована на примени санкције, односно организоване принуде. Коначно нормативна снага која заправо проистиче из вредности тј.из идеала. То је снага која је „ефективна, реална јер нас стварно гони на остварење права, та снага проистиче из нашег прихватања вредности, из нашег сједињења с`

¹⁰⁴ Р. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*, стр. 377

¹⁰⁵ Ibid, стр. 382

њом.”¹⁰⁶ Снага нормe коначно лежи у њеној вредности за субјекта који је прихвата.

Радомир Лукић се током целе своје научне каријере бавио питањем проблема објективног права. Почевши од докторске тезе у којој је један значајни део управо о проблему објективног права, све до објављивања *Система филозофије права* где износи коначно становиште о овом проблему. Схватања Лукића о проблему објективног права се значајно разликују у зависности од периода у којем је писао. Такође немали је утицај и политичких и идеолошких чинилаца који су владали у то доба. У једном чланку Лукић објективно право дефинише као право „које омогућује најбољи могући опстанак највећег броја људи сходно датим објективним условима, опстанак у људском достојанству.”¹⁰⁷ Мења мишљење о суштини објективног права после много година тврдивши да оно „произилази из онтолошке суштине света”, да оно није људска творевина већ да је „творевина светског духа.”¹⁰⁸ Наиме, решење проблема објективног права које је дато у његовој докторској тези се суштински разликује од његовог коначног схватања по овом питању које се налази у *Нацрту филозофије права*, а коначно у *Систему филозофије права*, која се објављује четири деценије после одбране докторске тезе. У првом делу овог поглавља покушаћемо да на што бољи начин разјаснимо првенствено схватање Лукића о решењу овог проблема, кроз објашњење еволуције у његовом размишљању, све до коначне верзије решења проблема објективног права.

Радомир Лукић тражи стварно обавезујуће природно, како га он назива објективно право, право које не почива на сили и санкцији већ које постоји у нашој свести, а које се позитивистички може објаснити и

¹⁰⁶ Ibid, стр. 383

¹⁰⁷ Р. Лукић, *Природно право и марксизам*, Марксистичка мисао 6, Београд, 1968.год стр.9

¹⁰⁸ Р. Лукић, *Нацрт филозофије права*, Зборник за теорију права, 4, САНУ, Београд, 1992.год. стр. 17

разумети.¹⁰⁹ Већ смо разјаснили да човек истински поштује норму зато што је прихвата као вредност. Вредност која је прихваћена од стране субјекта нагони човека на делање и на њено реализовање. Поставља се питање одакле та вредност уистину потиче, односно да ли је она дело човека или постоји објективна вредност. Лукић истиче да се зна да вредност постоји у људској свести али да се не зна одакле она долази. Лукић са становишта позитивизма сматра да се не може објаснити постојање објективне вредности (која постоји објективно тј. независно од човека) јер би то значило приступ људској надсвести. Највећа могућа објективност у том смислу према Лукићу значи да ми признамо да објективне вредности постоје. Два ступња ове релативне објективности су једнодушно усвајање и усвајање од стране елите.¹¹⁰

Према Лукићевом мишљењу „постоји објективно право које прихватају сви грађани једне државе, и позитивно државно право треба да одговара овом објективном праву.” Сви би једнодушно требало да прихвате вредност правде коју Лукић дефинише као „дај свакоме своје”. Уколико неко сматра да супротно правило треба да буде циљ човечанства „без икакве сумње овде ће бити речи о човеку ненормалном са становишта судова вредности.”¹¹¹ Лукић сматра да једнодушност свакако постоји када се говори о апсолутним вредностима. То су вредности које су прихваћене не само од стране грађана једне државе већ и од стране читавог човечанства. Правда, мир, ред, заједничко добро. Према мишљењу Лукића оне јесу једнодушно прихваћене али пошто су апсолутне, а не конкретне представљају „магловите неодређене вредности.”¹¹² Да би оне биле применљиве на конкретном случају морају да се конкретизују. Општа, апсолутна вредност путем конкретизације постаје конкретна вредност, која даје резултате у

¹⁰⁹ Р. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*, стр. 427

¹¹⁰ Ibid, стр. 434

¹¹¹ Ibid, стр. 435

¹¹² Ibid.

правној области. Како конкетизовати апсолутну вредност без позивања на чињенице, питање је од суштинског значаја на које Лукић истиче други ступањ. Усвајање од стране елите. „Право које усваја елита представља објективно право, будући да је подесно подвргавању контроли путем чињеница” истиче Лукић.¹¹³ Право елита ће свакако бити ближе да процени објективност од права масе. Образована мањина свакако је боља од већине што значи да је елита боља од масе. Али Лукић истиче „да постоји и друга страна медаље” у погледу моћи да елита да би одбранила своје интересе често није непристрасна. Наиме, уколико је „право супротно мишљењу већине треба да буде примењено силом” чиме би оно изгубило суштинску сврху.¹¹⁴ Елита треба да остварује и конкретизује вредности масе, него што их остварује само право масе. Елита мора бити непристрасна. Лукић истиче пример ропства. У одређеном периоду и маса и елита су сматрале да је ропство прихватљиво и у складу са објективним правом. То значи да је објективно право било ван свести елите и масе, постојало је али мимо њих. Ми сада знамо да ропство никако није прихватљиво, али да ли можда сада ми сматрамо да је нешто прихватљиво и у складу са објективним правом, а да ће се сутра испоставити да није. Лукић закључује да се човечанство мења и да не можемо да закључимо да је сада објективно право доживело врхунац. Ми „треба да пронађемо не апсолутно, већ релативно објективно право.”¹¹⁵ Образована елита је та која ће га открити, па иако нас будућност оповргне и наше објективно право постане грешка „човечија беда је управо што није савршен, а величина што постаје све савршенији.”¹¹⁶ Неопходно је успоставити равнотежу, дати моћ елити која ће усвојити критеријум већине. Објективно право је дакле делотворно уколико је прихваћено од стране

¹¹³ Р. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*, стр. 437

¹¹⁴ *Ibid*, стр. 438

¹¹⁵ *Ibid*, стр. 439

¹¹⁶ *Ibid*, стр. 440

неке групе, иако вредност која чини садржину објективног права може да постоји и мимо људске свести.

Објашњење решења проблема објективног права из докторске дисертације Лукића из 1939.године као што смо рекли суштински се разликује од оног изнетог у Систему филозофије права из 1995.године. После четири деценије константног рада на питању објективног права, Лукић износи систематски своје коначно размишљање.

Радомир Лукић је у дефинисању објективног права пошао од претпоставке Глигорија Гершића према чијем схватању је правни живот „по својим клицама и темељима уткан у велики оквир природе и васионе”, док је право само „један израз и једна појава општег космичког закона.”¹¹⁷ Према Гершићу је то закон репулзије (одбијања) и атракције (привлачења), према чему се у праву испољавају „законитости које управљају целом васионом.”¹¹⁸ Да закључимо Гершић у „космичком закону репулзије и атракције открива последњу основу и корен права.”¹¹⁹ Лукић покушава да утврди како објективно право произилази из космоса, при чему ствара своју оригиналну мисао. Према Лукићу објективно право произилази из света, тачније детерминисано је циљем света. Тај циљ света, највиша врховна вредност „није ништа друго него сам опстанак света, његово одржање које је услов и свих осталих вредности у самом свету, јер ако нема света нима ни ичег другог.”¹²⁰ Јасно је да је према Лукићевом мишљењу циљ света заправо његов сопствени опстанак. Из тога можемо да закључимо да је објективно право оно право које служи остварењу светског циља тј.вредности. То су „правила понашања која најпотпуније остварују

¹¹⁷ Д.Н.Баста, *Преображаји идеје права, један век правне филозофије на Правном факултету у Београду (1841-1941)*, стр. 78

¹¹⁸ М. Поповић, *Глигорије Гершић као теоретичар права*, Зборник за друштвене науке Матице српске, Београд, 1974.год. стр. 77

¹¹⁹ Д.Н.Баста, *Право и слобода*, ИК Зорана Стојаовића, Нови Сад, 1994.год. стр.126

¹²⁰ Р. Лукић, *Систем филозофије права*, Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ, Београд, 1995.год. стр. 440

поменути циљ света.”¹²¹ Лукић истиче да то објективно право нема субјективне елементе у смислу да га неко ствара, како каже „њего нико не ствара јер то није ни потребно, оно је објективно дато, налази се у суштини света чим је овај створен.” Дакле објективно право се одређује самим циљем света „а људима остаје само да га утврде, спознају, а не да га стварају.”¹²²

Радомир Лукић одбацује гледиште да је објективно право непроменљиво и увек исто, иако постоји ван времена и простора. Наиме „оно представља идеално, најбоље могуће право и за дато друштво и за дато време, пошто открива објективно најбољи начин остварења одговарајућег циља тј. вредности.”¹²³ Овде примећујемо класни елемент који Лукић истиче. Наиме, објективно право је архетип позитивног права, а позитивно право се јавља када се човечанство налази на одређеном степену друштвеног развоја. Стога је „објективно право променљиво, зависно од конкретних друштава.”¹²⁴ Из овога закључујемо да управо та променљивост објективног права представља последицу сталног друштвеног развоја и друштвених промена које су непрекидне. Запажамо да Лукић остаје доследан тези о променљивости објективног права коју је изнео у својој докторској дисертацији.

Улога објективног права лежи у циљу света, а то је његов опстанак. Према мишљењу Лукића то конкретно значи опстанак најсавршенијих бића на свету у што већем броју, од којих је најсавршенији свакако човек. Да би се то остварило објективно право мора обезбедити што потпуније достојанство. Лукић истиче да „догод постоји право, значи да има људи који не могу да живе у пуном људском достојанству.”¹²⁵ Када сви људи буду живели у пуном и једнаком људском достојанству

¹²¹ Ibid.

¹²² Ibid.

¹²³ Р. Лукић, *Систем филозофије права*, стр. 442

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid.

„право ће нестати.” Лукић сматра да се пуно и једнако људско достојанство никада не може постићи, али и да је то и непотебно, јер „подизање достојанства свих на исти ступањ смањило би достојанство свих.”¹²⁶ Пошто је то и немогуће, светски дух захтева обезбеђење највећег могућег достојанства у одређеном друштву. Лукић за најбитнији услов људског достојанства види материјална добра оличена у привреди, али и културу уопште. Притом констатујући да Аристотелова мисао има смисла, када је рекао да су робови нужни јер чункови не могу сами да се крећу. Наиме Лукић истиче да је нужно да се „један део људи повласти путем обезбеђења управљања процесом производње, наспрам других људи, подвлашћених који су потчињени тој власти.”¹²⁷ На тај начин повлашћени људи имају виши степен људског достојанства што представља неопходност јер би у супротном „друштво као целина имало мање достојанства”¹²⁸. Чак је и хипотетички немогуће да сви људи буду повлашћени или потлачени тј. немогуће је да сви имају исту пуноћу људског достојанства. Лукић неједнакост људског достојанства коначно схвата оправданим, зато што „одговара захтевима светског духа да се обезбеди највише могуће достојанство датог друштва,” а то ће се извршити путем „обезбеђења неједнаког достојанства разних скупина људи.”¹²⁹ Стога објективно право треба да пружи онолико људског достојанства колико је могуће сходно степену развоја друштва.

Радомир Лукић истиче да је „идеалност објективног права потпуно чиста од било какве реалности,” што значи да је објективно право идеално. Оно постоји „првобитно и суштински као однос тј. као чињеница везе између циља и стварно постојећих чинилаца.”¹³⁰ Објективно право је неодвојиво од света и налази се у њему непосредно

¹²⁶ Р. Лукић, *Систем филозофије права*, стр. 444

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Ibid, стр. 447

и као такво је у потпуности објективно. Лукић како закључујемо одбацује гледиште по коме нешто врхунско ствара објективно право које из њега црпе снагу. Наиме он сматра да „људи стварају своје право које више или мање одговара идеалном датом, могућем праву, које произилази из основних закона света у његовом постојању и развоју којим се оно прилагођава.”¹³¹ Дакле, људи теже према стварању позитивног права које је усклађено са објективним правом.

Објективно и позитивно право се никада не могу потпуно ускладити, истиче Лукић. Потпуно сазнање објективног права од стране људи је немогуће, јер се оно треба постепено откривати. Такође, објективно право се мења непрекидно у складу са променом друштвених односа, док се „позитивно мења повременим променама, стално застајући или предњачећи пред објективним правом.”¹³² Али према мишљењу Лукића „светски дух је чинилац који обликује свет прожимајући га јединственим смислом и сврхом, усклађујући све њеове појаве у једно више или мање складно јединство.”¹³³ Уколико су у питању блиске појаве то јединство је садржајније. Стога следи да су објективно и позитивно право исто тако права, колико год да се међусобно разликују. Наиме, из свега наведеног немогуће је да објективно и позитивно право буду потпуно независни један од другог. Лукић констатује да „између њих мора постојати веза, узајамни утицај”, а циљ права би био у потпуности остварен када би се „позитивно право у потпуности поклапало, поистоветило са објективним правом.”¹³⁴ Лукић закључује да је задатак човека да што тачније сазна објективно право и да га што потпуније реализује у позитивно право. Управо то реализовање у великој мери зависи од владајуће друштвене групе. Уколико је у њеном интересу и уколико јој одговара објективно право, утолико ће га

¹³¹Р. Лукић, *Систем филозофије права*, стр. 447

¹³² Ibid, стр. 449

¹³³ Ibid, стр. 450

¹³⁴ Ibid.

претворити у позитивно и успоставити склад између њих. Зато мора постојати велики опрез и будно пажење од стране човека, а и друштва уопште да се објективно право открива али и примењује. Јер постоје и друштвене групе које не желе развој објективног права и његову примену, то су групе које требају да сиђу са пијадестала друштвене позорнице човечанства по законима развоја света.¹³⁵

И објективно и позитивно право су две стране медаље која представља класни састав друштва које мора да ствара позитивно право, али уз напор да оно буде у што већем складу са објективним правом. У идеалном случају треба да дође до поклапања објективног и позитивног права, што би омогућило „сапостојање што већег могућег броја људи у њиховом достојанству.” И објективно и позитивно право „су чврсто укоренења у саму суштину света и нераздвојна једно од другог.”¹³⁶ Из овога се заправо закључује постојање нераскидиве везе између објективног права као надискуственог елемента и позитивног права као искуственог елемента.

Филозофскоправна мисао Радомира Лукића је изнедрила једно оригинално схватање о суштини постојања свега постојећег, што представља једно озбиљно размишљање које је оставило трага не само за српску филозофскоправну мисао већ и светску. Покушаћемо да у овом одељку приближимо основне тезе овог оригиналног промишљања.

Наиме, Монистичко Тријализам или Троједно не пориче постојање света чија суштина лежи у Једном. Према мишљењу Лукића свет је једно, али је то једно састављено од три суштинска чиниоца, духа, материје и енергије. Сва три чиниоца се међусобно прожимају стварајући и одржавајући свет, док притом заједно чине Троједно. Сва бића у себи садрже ова три елемента, почевши од „најситнијих делића света”, његових последњих честица, па до најсложенијих, њихов састав

¹³⁵ Р. Лукић, *Систем филозофије права*, стр. 452

¹³⁶ Ibid, стр. 453

је увек исти.”¹³⁷ Материја се налази свуда и она је прожена духом и енергијом. Лукић посебно истиче да ни један од ова три елемента не произилази из другог, већ су сва три „равноправна, самостална” прожимајући се међусобно док се „спајају у нераздвојно јединство.”¹³⁸ Наша свест је та која потврђује постојање духа, наше сопствено тело постојање материје, а чињеница да се свет развија, мења и траје постојање енергије. „Свет је Једно, али и Троје, он је ТРОЈЕДИНСТВО, јединство трога у једном у нераздвојном сапостојању,”¹³⁹ јасно закључује Лукић. Ова три чиниоца су узајамно зависна и преплетена тако да нема надмоћнијег. Свакако у одређеном смислу Лукић напомиње да је дух тај који у највећој мери влада над материјом и енергијом. Имајући у виду да он сам не може да функционише ван света тј. ова друга два елемента чине их једнаким. Такође би материја без духа била мртва и без икаквог смисла, док би енергија без духа и материје била „безумна и празна неделатна сила.”¹⁴⁰ Лукић суштину постојања и бити Троједног теоретски упоређује са Хераклитовом ватром која се непрекидно с мером пали и гаси. Тако и Троједно представља „сталан процес кружног непрекидног сталног прожимања” које представља моћ која се опире ништавилу стварајући се само из себе чинећи тако вечност. Оно је бескрајно и у времену и у простору, а стварајући себе уједно ствара њих. Равнотежа сва три чиниоца који се прожимају у равноправности чини свет релативно постојаним „тако да се овај монистички тријализам показује као једино могуће објашњење суштине света”¹⁴¹ констатује Лукић.

Следствено томе материја чини „седиште света” јер је „распростата и дата у времену и простору те у њој обитавају и прожимају је дух и енергија.” Можда је материја и најлакше схватљива за човеков ум из

¹³⁷ Р. Лукић, *Систем филозофије права*, стр. 86

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid, стр. 87

¹⁴¹ Ibid.

разлога што је чулно опазива, док дух и енергија то нису.¹⁴² Али имајући у виду да свака бивствујућа ствар има у себи честицу материје, па чак и она која се налази у неком непрегледном простору космоса, постаје тешко схватљиво бивство материје у бесконачности. Наиме, уколико се хипотетички узме да се најситнија честица која садржи у себи материју константно дели на мање честице у временској бесконачности, хоће ли онда у једној од њих нестати материје? Лукић истиче да је „простор састављен из прожетих тачака и да није дељив у бесконачност, јер се протежност не може саставити из непротежних тачака ма колико их гомилали.”¹⁴³ Самим тим бескначно дељење простора није могуће, а материја обитава у свакој честици коју прожима. Материја чини простор чиме на тај начин представља подлогу духа који заједно са енергијом ствара.

Радомир Лукић велику пажњу посвећује енергији као једном од чинилаца Троједног. У том контексту енергију сматра неопходном за постојање света. Премда смо изнели закључке да се материја налази у свакој честици и да је састављена из делића, а да је ипак јединствена, то јединство материје лежи у енергији. Исто је са светом чији опстанак је потпуно немогућ без силе која га одржава. Лукић закључује да „та сила, моћ, способност управо је енергија.”¹⁴⁴ Конкретизација енергије и њеног деловања се огледа у сили. Енергија је та која даје покретачку и стваралачку креацију у свету. Без енергије чије се деловање огледа у сили, свет не да се не би мењао, него не би постојао. Она не утиче само на материјалне промене већ и на духовне. Лукић истиче да је разумљиво схватање да је енергија ближа материји него духу. Разлог за то је суштина духа која се налази у уму, а не у простору. Али разлог томе се налази у разумевању енергије као засебне целине чиме се долази до лошег закључка. Само кроз заједничко сагледавање сва три чиниоца која

¹⁴² Р. Лукић, *Систем филозофије права*, стр. 89

¹⁴³ Ibid, стр. 92

¹⁴⁴ Ibid, стр. 94

су равноправна и једнака могуће је схватити суштину Троједног.¹⁴⁵ Енергија се налази између духа и материје али је засебна и чини самостални чинилац.

Човек је оно што чини његову суштину и што га прожима. Човеково тело свакако није његава суштина, оно је материјализовани носилац те суштине. „Наше Ја које нас једино разликује од материје која чини наше тело, и од енергије која је у њему, то наше Ја, истински Ми, људи, није ништа друго до дух, наш сопствени дух, који доживљавамо у првом реду као нашу свест”¹⁴⁶истиче Лукић. Следствено томе суштина човека чије тело је њен носилац је заправо дух. Доказ постојања духа смо ми. Сазнањем самог себе, човек доказује постојање духа. Следствено томе дух обитава и у другим бићима, почевши од животиња и биљака. Радомир Лукић даје пример умности једне биљке, истичући како се она окреће према сунцу као знак умности.¹⁴⁷ Такође дух несумњиво представља извор мисли које су нематеријални чиниоци и одражавају чисто дело ума. „Дух је нематеријално целовито биће , нераздвојно везано за материју,” обезбеђујући опстанак света стварајући „законе постојања и функционисања света.”¹⁴⁸ Следствено томе се закључује да је стваралаштво његова суштина, али његово стваралаштво није апсолутно слободно јер и он сам није створио самог себе. Сва три чиниоца Троједног у процесу стварања света одредили су и сопствену природу. Како Лукић истиче да је дух „ограничен њим самим тј. његовом природом која је управо Слобода.”¹⁴⁹ Следствено томе се закључује да дух иако слободан он нема апсолутну слободу већ слободу која је ограничена материјом и енергијом као и смом његовом природом. „Дух је оно што покреће свет својим идејама, а стваралаштво

¹⁴⁵ Р. Лукић, *Систем филозофије права*, стр. 96

¹⁴⁶ Ibid, стр. 97

¹⁴⁷ Ibid, стр. 98

¹⁴⁸ Ibid, стр. 99

¹⁴⁹ Ibid, стр.100

духа није ништа друго него остварење употребе његове слободе,¹⁵⁰ истиче Лукић. Дух је творац света али не потпуни, он детерминише материју и енергију и кроз међусобно прожимање ствара. Заправо поред стварања његова основна делатност је и одржање света, да нема духа „свет не би могао опстати јер би му нестало унутрашње уређење по коме једино функционише и опстаје.”¹⁵¹

Радомир Лукић као основне чиниоце духа види ум, вољу и осећања. Умом је једино мочуће схватити суштину, зато што се иза њега налази дух. Једну од сазнајних моћи ума представља човеков разум. Али разумом се не може схватити суштина. Разум функционише следствено са логиком, а суштина духа је простом логиком несхватљива. „Ум је основни чинилац суштине духа, он је основ за сазнање света и за деловање духа у њему,”¹⁵² вели Лукић. Дакле, ако дух са умом као са својим основним чиниоцем, стваралаштвом жели да „свет уреди, продукова га , учини рационалним и законитим”, значи да има жељу која заправо представља вољу за тим.¹⁵³ Следствено томе Лукић закључује да „дух хоће свет, што значи да он има вољу , а не само ум.” Воља је та која даје нагон за деловање, стављајући у покрет енергију и извршавајући на тај начин замисли ума. Она ништа сама не одлучује већ се „аутоматски ставља у покрет снагом мотива, чију вредност у ствари одређују ум или осећања.”¹⁵⁴ Следствено томе осећање је један од покретача воље да делује. Лукић сматра да се осећања деле на она позитивна која свет једноставно прихватају и она негативна која га одбијају. Човекова осећања су свакако најјача према људима као свесним бићима. Људско друштво буди у човеку осећања радости и среће и задовољава не само његов ум, него и његова осећања.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Р. Лукић, *Систем филозофије права*, стр. 101

¹⁵² Ibid, стр. 102

¹⁵³ Ibid, стр. 104

¹⁵⁴ Ibid, стр. 105

„Позитивна осећања покрећу људе на делатност којима се свет обогаћује, улепшава одговарајућим вредностима.”¹⁵⁵

Радомир Лукићу суштина света коначно лежи у равноправном прожимајућем јединству духа, материје и енергије чинећи Тројединство. Приводећи крају ово поглавље цитираћемо Лукићеву мисао који закључује да је нама једино познат овај „наш свет”. „Можда је он много шири но што га ми познајемо, па можда садржи и неке друге чиниоце, које не знамо, а можда их нећемо ни сазнати, као што је могуће да можда постоје и многи други светови, потпуно одвојени, те је у том погледу највећа вредност - ћутање.”¹⁵⁶

¹⁵⁵ Ibid, стр. 106

¹⁵⁶ Ibid, стр. 88

6. Закључак

Ђорђе Тасић, Томислав Живановић и Радомир Лукић представљају великане српске теоријско-правне и филозофске мисли, који су оставили неизбрисиви траг не само на српску већ и европску и светску филозофско-правну мисао. Сматрамо да је развој српске теоријско-правне и филозофске мисли свакако доживео свој врхунац са овим великанима који представљају сам врх теоријске универзално-правне мисли.

Мисао Ђорђа Тасића о праву је претежно емпиријска, али не и сасвим позитивистичка. Филозофско обележје у великој мери обогаћује Тасићеву правну мисао, иако је она антрополошти утемељена. Човек је циљ његовог истраживања који поред разума и интелигенције поседује у себи и тајну природе. Социолошки принцип који је често доминантан, испреплетан је са елементима нормативне етике. Човек се не може замислити одвојен од друштва, стога се проучавањем друштва и његовог утицаја на човека, разуме сам човек. Разумети у потпуности тајну човека, разумећемо и тајну света. Саставно и неодвојиво ткиво државе представља друштво, без којег држава не може никако постојати. Закључујемо да Тасић своје схватање о праву базира на социјалном моралу. Право свој обавезујући карактер црпи из моралне идеје, што нам говори да Тасић одбацује позитивистичко становиште, притом прихватајући идеалистичко. Запажамо да метафизички основ у промишљањима Тасић није детаљније разрађивао. Природно право разматра са становишта еволуције и динамике, сматрајући да не треба затворити очи пред њим, већ апсолутно морално природно право стално треба тражити и њему тежити. Људима немогуће да својим разумом схвате извориште и суштину природног права, али сам процес разумевања представља пут ка томе, који је донекле довољан. Моралне

вредности и етички идеали кроз заједничку свест и дрштвени интерес уливају се у социјалну идеју и солидарност, који заједно за Тасића представљају оправдавање права и његов основ. Социјални елемент тј. уређење друштва и његово функционисање у држави основ су права. Да би функционисање друштва тј. државе било ефикасно, социолошки елементи морају бити засновани у складу са правом. За Тасића право проистиче из праведности коме и само тежи. Државно право треба тежити праведности која ће се примењивати на друштво. Само друштво у истој мери утиче на државу својим установљеним обичајима. Синтеза међусобног утицаја државе и друштва представља полазну тачку за мирни континуитет у развоју истих. Сматрамо да је мисао Тасића морално, етички, социолошки и антрополишки озбиљно утемељена, која кроз висок степен оригиналности чини моћну стваралачку синтезу.

Оригиналност мисли о праву која је свакако врло слојевита и изванредно богата, једна је од главних карактеристика мисли Томислава Живановића. Материјална филозофија права има апстрактну и конкретну реалност. Чулном конкретизацијом апстракције долази се до стварне реалности. Уколико природно право представља апстракцију, његовом чулном конкретизацијом добијамо позитивно право. Настанак позитивног права неоспорно је везан за човека који својим умом то право и ствара. Осећај правде у човековом бићу путем њене манифестације у материјално законодавство ствара позитивно право. Али тајна усађености правде у човековом бићу представља питање природног права, и човекове тежње његовог спознања. Синтетичком генерализацијом Живановић закључује да је апстрактни извор позитивног права како у индивидуалној тако и у колективној потреби постојања друштва. Конкретни извор позитивног права Живановић види у слободи појединца кроз његово достојанство и једнакост. Мишљења смо да је мисао о праву Живановића претежним делом позитивистичка, иако то не искључује природно-правни уплив и покушај њиховог помирења. Оригиналност је нешто што је свакако на

нас оставило највећи утицај. Иако су Живановићева промишљања под великим утицајем других филозофа, претежно Хегела и Канта, критичко размишљање доводи Живановића до оригиналних идеја. Те идеје се огледају кроз утврђивање новог праваца природног биолошког права, а у пољу позитивизма трансцедентног објективног идеализама. Живановић покушава да помири позитивно и природно право, без оспоравања једног од њих. Апстрактно природно право, иако се чулно не може објаснити, представља претечу позитивног права. Манифестујући се у њему, природно право постаје конкретно примењено кроз позитивно законодавство. Позитивизам за своју основу има природни универзални закон који се постепено испуњава и примењује у друштву. Друштво сачињено од појединаца препознаје елементе природног права у позитивним законима, прихватајући их као вредности које су у њима природно урођене. Како природно, тако и позитивно право испуњени су духом Апсолутне идеје која се селективно манифестује у њима. Апсолутност идеје природног права која се манифестује и остварује у природном, а потом и у позитивном праву, представља универзални филозофски принцип објашњења суштине.

Разумска свест је полазиште путем којег Радомир Лукић филтрира чак и надискуствена сазнања. Искуствена разумска сазнања се проверавају апостериорно, притом се проширујући на надискуствена. Док Живановић покушава да измири позитивно право са апсолутном идејом права које се у њему еволутивно остварује кроз природно право као подидеју, Лукић не заостаје у оригиналности. Објективно право чија је суштина циљ света, а то је заправо његов опстанак и вредности које из тога произилазе представља оригиналну доктрину. Човек својом слободном вољом прихвата вредност коју поштује. Слобода је највећа вредност коју човек има. Без слободе у одлучивању човек као биће не би био на много већем ступњу од животиње. Детерминисаност човековог делања које је унапред условљено, човека као најузвишенијег бића на земљи чини робом. Дакле, сопственом слободом прихватамо

вредност која нас прожима и испуњава читав живот. Сва ограничења која следе прихватањем вредности, а којих се човек истински придржава, представљају заправо човекову моћ, а не немоћ. Упоређујући њихова размишљања примећујемо да код Лукића преовладава природно право чија је суштина разјашњена, док код Живановића нема коначног разумског разјашњења природног права. Следствено томе оно представља међуфазу између Апсолутне идеје и позитивног права. Тасић чије је размишљање усмерено на социолошком елементу права ослоњеног на антропологији, природно право ипак не искључује. Оно представља идеју универзалне правде која прожима како свет тако и друштво уопште. За Тасића право иако има доминантан социолошки елемент, оно почива на социјалном моралу. Морал је тајна човекове природе која се никада не може у потпуности разјаснити. Веровање у идеју природног права без превеликих покушаја његовог потпуног разјашњења, Тасића сврстава у идеалисте. Човек је микрокосмос у коме важе правила макрокосмоса која он кроз друштвено уређење тежи испунити. Распоред и систематизација излагања, као и стил писања код Лукића је доста разумљивији и лакши. Док код Живановића изузетно прецизан, али је конструкција реченица неретко тешка. Свакако закључујемо да су правне мисли Ђорђа Тасића и Томислава Живановића истински извор стваралаштва Радомира Лукића. Уколико постоји покушај да се путем упоређивања дође до закључка који је од ове тројице наших великана први, тај покушај је осуђен на пропаст. Њихова филозофија је таква, какви су они људи. Прожета је вером у усавршавање човека који ће кроз своју слободу спознати истину. Да ли су они коначно дошли до спознања истине, то зна само истина.

7. Попис коришћене литературе

1. G. Dürig, *Die Menschenauffassung des Grundgesetzes*, Juristische Rundschau, 1952
2. Д.Н.Баста, *Преображају идеје права, један век правне филозофије на Правном факултету у Београду (1841-1941)*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 1991. год
3. Д.Н.Баста, *Право и слобода*, ИК Зорана Стојаовића, Нови Сад, 1994.год
4. Ђ. Тасић, *Расправе из филозофије и теорије права*. Правни факултет у Београду, Дом културе „Студентски град”, Београд, 1992.год
5. Ђ. Тасић, *Проблем оправдавања државе*, Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд, 1920.год
6. Ђ. Тасић, *Увод у правне науке*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1935.год
7. Ђ. Тасић, *Увод у правне науке*, Архив за друштвене и правне науке, Београд, 1941.год.
8. И. Кант, *Заснивање метафизике морала*, Бигз, Београд, 1981.год
9. J. Locke, *Two Treatises of Government*, in: Ian Shapiro (ed.) *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*, New Haven: Yale University Press, 2003. p. 108.
10. Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, БИГЗ Београд, 1953.год
11. М. Вебер, *Привреда и друштво*, Просвета, Београд, 1976. год
12. М. Трајковић и В. Ђурђић. *Људско достојанство као основа човекове природе*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 2010.год

13. М. Поповић, *Глигорије Гершић као теоретичар права*, Зборник за друштвене науке Матице српске, Београд, 1974.год
14. Р. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*, Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ, Београд, 1995.год
15. Р. Лукић, *Систем филозофије права*, Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ, Београд, 1995.год
16. Р. Лукић, *Нацрт филозофије права*, Зборник за теорију права, 4, САНУ, Београд, 1992.год
17. Р. Лукић, *Природно право и марксизам*, Марксистичка мисао, Београд, 1968.год
18. Р. Радовић, *Природноправна теорија монархистичког апсолутизма у политичкој филозофији војвођанских Срба*. Архив за правне и друштвене науке свеска за новембар, Београд, 1939.год
19. Т. Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије; Синтетичка филозофија права I*, Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ, Београд, 1997.год
20. Т. Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије; Синтетичка филозофија права II*, Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ, Београд, 1997.год
21. Т. Hobbes, *Leviathan*, J. C. A. Gaskin (ed.), Oxford: Oxford University Press, 1996

8. Попис остале истраживачке грађе

1. <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/>
2. <http://www.gutenberg.org/cache/epub/6698/pg6698-images.html>

9. Сажетак

На самом почетку мастер рада систематски је приказан развој српске теоријске и филозофске правне мисли кроз различити историјски период у којем се она развијала. Наведене су најзначајније личности датог периода кроз основни приказ њихових схватања. Након тога су обрађена промишљања и схватања једних од најзначајнијих великана српске правно-теоријске и филозофске мисли. Због оригиналности мисли и дела проф.др Радомира Лукића, Томислава Живановића и Ђорђа Тасића сматрамо да један мастер рад свакако није довољан да прикаже пуноћу истих. Зато смо се трудили да у овом раду систематизујемо њихова најоригиналнија промишљања. Приказана су схватања професора Тасића о природном праву и његовом упливу у позитивизам који се огледа у држави и њеном законодавству. Трудили смо се да што боље систематски разјаснимо оригинално промишљање професора Живановића о биолошком природном праву . Следствено томе смо настојали да прикажемо у што разумљивијем светлу оригиналност мисли професора Живановића о трансцедентном објективном идеализму. Проблем објективног права као и проблем обавезујуће снаге правне норме и његово решење од стране професора Лукића представља један озбиљан део овог рада. Монистички Тријализам, светски дух и човекове истинске вредности које професор Лукић тако исцрпно разјашњава, пронашле су своје место на самом крају рада. У закључку смо уз лично запажање покушали да сумирамо мисли и дела уважених великана српске теоријско-правне и филозофске мисли.

Кључне речи: теорија права, филозофија права, природно право, Ђорђе Тасић, Томислав Живановић, Радомир Лукић

Summery and key words

Views of Natural Law by Serbian Law Theorists of the 20th Century

At the beginning of the thesis, the development of the Serbian theoretical and philosophic legal thought is presented through the historical period in which it was developed. The most significant figures of the given period were listed, by presenting the fundamentals of their thoughts and beliefs. After that, the thoughts and beliefs of some of the most significant Serbian law theoreticians and philosophers were examined. Due to the originality of the thought of professors Radomir Lukić, Tomislav Živanović, and Đorđe Tasić, we think that a single master's thesis is not sufficient to adequately represent the volume of their work. This is why we tried to systematize the most original examples of their thought. The opinions of professor Tasić about natural law and its entry into positivism which is reflected in the state and its legislature were presented. We attempted to the best of our abilities to systematically clarify the original opinion of professor Živanović about biological natural law. Likewise, we attempted to present in the clearest possible way the original opinion of professor Živanović about transcendent objective idealism. The problem of objective law, like the problem of the binding power of the legal norm, and its solution proposed by professor Lukić, present a significant portion of this thesis. Monistic trialism, the world spirit, and the true values of people, which professor Lukić clarifies in much detail, have found its place at the very end of the thesis. In the conclusion, along with our personal observation, we tried to sum up the thoughts and work of great and esteemed Serbian law theoreticians and philosophers.

Keywords: law theory, philosophy of law, natural law, Đorđe Tasić, Tomislav Živanović, Radomir Lukić

10. Биографија студента

Јован Цонић је студент Правног факултета Универзитета у Нишу. Рођен је 21.10.1996. године у Лесковцу где је завршио основну школу и гимназију са највишим оценама. Уписује основне академске студије Правног факултета у Нишу 2015.године, на којем и дипломира 2019. године са просечном оценом 9,03 и стиче звање дипломирани правник. Током основног академског образовања учествује на бојним такмичењима, у земљи и иностранству где осваја бројна запажена места. Био је део трочланог тима који је у име Правног факултета у Нишу освојио запажено треће место на престижном регионалном Jean Monnet EU Child Moot Court такмичењу. Такмичење је организовано 10.маја 2019. године у Осјеку од стране Правног факултета у Осјеку. У току мастер студија похађа летњу школу (Summer school 2020/European Private Law and the challenge of Covid 19) организовану од стране Правног факултета Универзитета у Салзбургу. Уз запажено учешће постаје алумниста исте. У току основног академског образовања активно учествује у академским ваннаставним активностима. Оне су се огледале кроз организовање многобројних трибина, симулација суђења, регионалних и државних научних конференција као и студентских посета државним институцијама од највећег значаја. У току 2019. године обављао је функцију председника ЕЛСА-е Ниш (The European Law Students Associations Niš). Мастер студије уписује октобра 2019. године на ужој правно-теоријској научној области и почиње нови стадијум преданог ангажовања у изучавању теорије и филозофије права. Све досадашње испите са мастер студија полаже са просечном оценом 10,00. Говори енглески и руски, а служи се немачким језиком.

